

blasti neki umjetno konstruirani prosjeci ne bi ničemu doveli. Zato mislim da se ta problematika može dati jedino putem dobro izabranih ilustrativnih primjera» (*Časopis za suvremenu povijest*, III, 1973, s. 139). Ovo ujedno objašnjava opsežnost drugog dijela knjige Mire Kolar.

Drugačije je, međutim, s nastojanjima autorice oko utvrđivanja socijalno-ekonomske strukture najamnih slojeva u međuratnom Zagrebu. Ovdje raspoložemo s izvjesnim okvirima, zbirnim podacima na temelju povremenih statističkih popisa stanovništva, pa osnovnu poteškoću njihove znanstvene obrade predstavlja neadekvatnost strukturalne podjele kategorija privrednog i neprivrednog pučanstva. Potrebno je, dakle, razraditi methodske postupke, kojima se podaci o demografskim kretanjima i napose o socijalno-ekonomskom sastavu stanovništva iz starijih statističkih izvora mogu »prevesti« na suvremene kategorije u strukturalnoj analizi. U tom pravcu smatram da je Kolarova dala veoma vrijedan doprinos u prvom dijelu svoje knjige, razmatrajući promjene u sastavu zagrebačkog žiteljstva od 1918. do 1931. godine, a napose pri analizi socijalno-klasne strukture (s. 22—26, 51—57), bez obzira na to što će neke njene postavke vjerojatno u produbljenoj daljnjoj razradi ove problematike doživjeti izvjesne modifikacije.

Na kraju, možemo ustvrditi da je autorica svojim višegodišnjim radom na proučavanju socijalno-ekonomskog razvitka našeg radništva u novijem povijesnom razdoblju (napose između dva rata) uspješno ovladala neophodnim znanstvenim metodama, dobrim poznavanjem problematike i relevantne literature, što se odražava u adekvatnoj obradi složene materije koju je odabrala kao objekt za svoje razmatranje. Djelo je uz to izrađeno na temelju opsežnog i savjesnog istraživanja pri čemu je autorica, koliko je to potrebno, konzultirala znanstvenu i publicističku literaturu. Zbog svega toga ova knjiga Mire Kolar-Dimitrijević znači vrijedan i koristan doprinos povijesti našeg radništva u međuratnom razdoblju.

Igor Karaman

IVAN ČIZMIĆ, JUGOSLAVENSKI ISELJENIČKI POKRET U SAD I STVARANJE ZAJEDNIČKE DRŽAVE JUGOSLAVENA 1918, Zagreb 1974, 317.

Knjiga dra Ivana Čizmića, stručnog suradnika u Matici iseljenika Hrvatske (Zagreb), izašla je kao sv. 5. iz serije Monografije koju izdaje Institut za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu. Osim literature autor se uvelike poslužio neobjavljenom građom iz desetak arhiva u Jugoslaviji i USA (Center of Imigration Studies, St. Paul, i arhiv Hrvatske bratske zajednice, Pittsburgh) te s četrdesetak iseljeničkih listova (pretežno na temelju mikrofilmova u spomenutom Centru), a upotrijebio je i velik broj različitih dokumentarnih tekstova (brošura, kalendara, izvještaja i spomenknjiga).

Temu je obradio u 18 poglavlja koja je svrstao u dva dijela, vremenski odvojena velikim saborom jugoslavenskih iseljenika u Pittsburghu potkraj listopada 1916. Težište je pri tom položio na drugu fazu u kojoj su obrađeni problemi, u vezi s razvojem na bojištu i s međunarodnim odnosima, postajali prema kraju rata sve složeniji i zaoštreniji.

Unatoč podjeli u dvije faze, autor nije primijenio isključivo kronološki način izlaganja, obuhvatajući odjednom različite događaje i probleme prema njihovu vremenskom slijedu. »Obrada nekih akcija i političkih pitanja u dva dijela i na dva različita mjesta«, kaže on, »bila je potrebna zbog toga što su u drugoj fazi rata ta pitanja i te akcije dobile posve druge dimenzije i bile kvalitetno različite od onih

u prvoj fazi rata.« Ipak je ponegdje odstupio od toga pravila, obrađujući pojedine probleme u cjelini tada kada su oni dolazili jače do izražaja. Takav se način obrade može doduše opravdati, ali je vremenski slijed događaja ponekad dosta poremećen, jer se autor u nekim poglavljima vraća daleko unatrag.

Prije prelaska na zadanu temu, autor u poglavlju o političkoj djelatnosti jugoslavenskih iseljenika do rata iznosi samo osnovne podatke, smatrajući s pravom da temeljitiji prikaz »predstavlja još jedan istraživački zadatak naše historiografije«. Uza sve to nedostaje tom poglavlju tješnja povezanost iseljeničke djelatnosti s političkim razvojem u domovini, što bi omogućilo bolje razumijevanje nekih važnih pojava u daljem tijeku događaja za rata. Nedovoljno objašnjena ostaje također autorova konstatacija da ni veze između socijalističkih organizacija jugoslavenskih iseljenika prije rata »nisu bile najbolje«. S obzirom na to da je socijalistički pokret, kao glavni nosilac republikanskih tendencija, odigrao dosta važnu ulogu u rješavanju jugoslavenskog pitanja za rata, njegov produbljeniji prikaz u predratnom razdoblju zacijelo bi pridonio njezinoj ispravnijoj ocjeni.

S izbijanjem rata 1914. odmah su došle do punog izražaja sve razlike i protivnosti koje su spriječavale zauzimanje jedinstvenog stava među iseljenicima u jugoslavenskom pitanju. Iako autor opravdano ističe značenje koje pripada pokušaju »Hrvatskog saveza« da se već 1914. pokrene akcija za zajedničku državu i jedinstvo Hrvata i Srba, on ipak jasno uočava smetnje koje su to još dugo onemogućavale. Razlike i opreke koje su podvajale jugoslavenske iseljenike tek su manjim dijelom pogodovala agitaciji konzularnih vlasti Austro-Ugarske. Autor je uvjerljivo pokazao da je raspoloženje upravo Hrvata, koji su činili golemu većinu među jugoslavenskim iseljenicima, bilo uglavnom nesklono Habsburškoj Monarhiji. Međutim, već je prvi jugoslavenski narodni sabor koji se nastojanjem člana Jugoslavenskog odbora Franka Potočnjaka u ožujku 1915. sastao u Chicagu produbio dotadašnju podvojenost svojom tezom o nacionalnom jedinstvu koja je, osim u socijalista, naišla na otpor osobito u Slovenaca. Slovenski iseljenici, konstatira autor, »gotovo sasvim su se odijelili od jugoslavenskog pokreta«, pojačavši svoju osudu ideje o »jednom i istom narodu« zahtjevom da buduća zajednička država Južnih Slavena dobije republikansko uređenje. S tim su se zahtjevom obratili i američkom Kongresu.

Ni među srpskim iseljenicima, u sredini kojih se inače spontano pojavila dobrotvoljačka akcija, nije tada još bilo dovoljno razumijevanja za jugoslavenski pokret. S tim u vezi autor opisuje znatnu razroznost u redovima srpskih iseljenika, koja je i misiji Nikolaja Velimirovića u srpnju 1915. omogućila samo djelomičan uspjeh. Posebnu je pažnju obratio pri tom ličnosti i djelatnosti utjecajnog Mihajla Pupina, koji je akciji za ujedinjenje prilazio s hegemonističkih i monarhističkih pozicija.

Tek s dolaskom člana Jugosl. Odbora Milana Marjanovića u listopadu 1915. — nakon ulaska Italije u rat na strani Saveznika i nakon sloma Srbije — uvjeti su za jedinstveniji nastup emigracije postali povoljniji. Doduše, misija Milana Pribičevića u listopadu 1916, kojoj je autor s pravom dodijelio više prostora, nije naposljetku urodila plodom, između ostalog i zbog otpora srpske vlade, ali je potkraj istog mjeseca održan novi sabor jugoslavenskih iseljenika u Pittsburghu koji je napokon dao pokretu zajedničku organizacijsku podlogu (tri nacionalne organizacije i Jugoslav. Narodno vijeće) a uz to priznao dinastiju Karađorđevića i Jugoslavenski Odbor u Londonu.

Autor je iscrpno i pregledno izložio zamršeni splet različitih sukoba koji su rasli i jačali, ukoliko je nastojanje za jedinstvenošću akcije postajalo snažnije.

Osim unutrašnjih protuslovlja, koja su taj pokret već od početka obilježavala i bila starijeg porijekla, pridobile su dublje promjene u međunarodnim odnosima tijekom 1917. i osobito stalna suprotnost u nekim načelnim pitanjima između Jugo-

slavenskog Odbora i srpske vlade. Iako je upravo iseljenički pokret dao Odboru legalnu podlogu za njegovu djelatnost, nije ni njihov odnos bio pošteđen od teških nesporazuma i sukoba.

Već potkraj lipnja 1917. republikanski je pokret, isprva ograničen poglavito na Slovence i socijaliste, počeo dobivati određenije organizacijske oblike. Na to je snažno utjecao i pad carizma u Rusiji, što je autor veoma dobro obrazložio, a pogotovu Krfska deklaracija, koja je zbog priznanja dinastije Karađorđevića naišla među iseljenicima na »snažnu opoziciju«. Taj je otpor urodio ne samo sukobom između H. Hinkovića i Jugoslav. Odbora zbog Hinkovićeve tumačenja krfskih odiuka, s kojim se suglasilo i Vijeće kao predstavnik jugoslavenskog pokreta, nego i ostavkom M. Pupina na kraju 1917, što je odnos Vijeća prema srpskoj vladi još više zaoštrilo. Tu je situaciju pogoršao dolazak srpske vojne misije u mjesecu prosincu koja je u svim službenim dodirima s američkim vlastima, pa i Kongresom, svjesno izbjegavala da zastupa ideju ujedinjenja. Taj je propust, posljedice kojega su bile za jedinstvo iseljeničkog pokreta kobne, tijekom iduće godine (1918) donekle ispravio srpski poslanik u Washingtonu Lj. Mihajlović, ali je njegova aktivnost završila najzad otvorenim sukobom sa srpskom vladom i njegovim opozivom. Nagomilane sukobe povećalo je u isto vrijeme crnogorsko pitanje i pogotovu pitanje dobrovoljaca, koje je u odnosima između srpske vlade i Jugoslavenskog Odbora odigralo važnu ulogu.

Ustrajan otpor srpske vlade da se Odboru prizna u međunarodnim odnosima pravo predstavnštva za sve Južne Slavene u Austro-Ugarskoj potaklo je pri kraju rata 1918. Jugoslavensko Narodno Vijeće da se u tom presudnom pitanju uoči konačnog stvaranja zajedničke države otvoreno suprotstavi srpskoj vladi. Na samom kraju rata, 3. studenoga 1918, Vijeće se svojom »Otvorenom riječju«, koju su potpisali H. Hinković i N. Gršković, izjasnilo za republikanski oblik državnog uređenja.

Taj je odlučan korak, u novim prilikama koje su uskoro zatim dovele do akta ujedinjenja od 1. prosinca, prethodio ubrzo potpunom slomu dotadašnjeg jugoslavenskog pokreta u USA i samog Vijeća.

Autor je u opširnijem zaglavku dobro rezimirao osnovne rezultate svog rada prema redosljedu pojedinih poglavlja. Možda bi s obzirom na podjelu teksta, u kojem se ponekad gubi istovremenost zbivanja na različitim područjima — ma kako autor imao za takvu podjelu opravdanih razloga, — bilo za cjelinu problematike bolje da je u tom sažetku izložio događaje i probleme u njihovoj vremenski povezanoj skupnosti.

Iako je problematika, koju autor obrađuje, iz više razloga još uvijek veoma osjetljiva, a do danas nije ni bila u cjelini proučena, on je uspio da je temeljito istraži i nepristrano prikaže, pa njegov rad, pored mnogih novih rezultata u pojedinostima, dostojno ispunjava jednu od najznatnijih praznina u našoj i općoj historiografiji.

Jaroslav Šidak

LJUBIŠA DOKLESTIĆ, SRPSKO-MAKEDONSKITE ODNOSI VO 19 VEK, Biblioteka anali, Skopje 1973, 515.

Knjiga dra Ljubiše Doklestića, Srpsko-makedonski odnosi u XIX stoljeću, sadržava tekst njegove disertacije, obranjene godine 1969. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i za ovo izdanje prevedene na makedonski jezik. Tekst je, nakon opširnijeg Uvoda (15—68), podijeljen u tri dijela, s devet odužih »glava« i tridesetdevet poglavlja; njemu prethodi »Predgovor« (7—12) a na kraju su dodani »Zaključak«, sažetak, popis kratica, bibliografija i indeks (439—455 i 479—513).

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor

*IVAN KAMPUŠ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK*

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE